

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ТОРГОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Метою написання статті є визначити рівень сформованості професійної компетентності студентів коледжів торгово-економічного профілю та виділити критерії і показники цього особистісного утворення.

Ключові слова: професійне самовизначення, психологічна особливість, показники, професійно-діяльнісні, психолого-особистісний, результативний критерій, становлення професійної компетентності.

Целью написания статьи есть определить уровень сформированности профессиональной компетентности студентов колледжей торгово-экономического профиля и выделить критерии и показатели этого личностного образования.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, психологическая особенность, показатели, профессионально-деятельный, психологически-личностный, результативный критерий, формирование профессиональной компетентности.

The objective of the article is to define the level of maturing of student's professional competence of colleges of trade and economic profile and select criteria and indexes of this personality formation.

Keywords: professional self-determination, psychological feature, indexes, professionally active, psychologically personality, effective criterion, formation of professional competence.

Вступ. Професійна підготовка сучасних студентів торгово-економічного профілю має бути спрямована на формування й подальший розвиток їх професійної компетентності та конкурентоспроможного рівня кваліфікації, передання глибоких теоретичних знань і практичних умінь й навичок у сфері економіки. Відомо, що професійна діяльність цих фахівців здійснюється як на національному, так і на міжнародному рівні в умовах конкуренції як невід'ємної частини ринкової економіки. Тому фахівці повинні конструктивно спілкуватися з іноземними колегами, знати основні принципи і норми міжнародного бізнесу, володіти методами й навичками просування на світові ринки конкурентоспроможної продукції та вміннями аналізувати кон'юнктури ринку. Також перед вітчизняними фахівцями торгово-економічного профілю стоять нелегкі задачі забезпечення економічного зростання країни, вирівнювання економіки України з економікою провідних країн світу, ліквідації бідності та піднесення рівня життя.

Отже, від рівня професійної компетентності економістів залежить результативність головних торгово-економічних операцій країни, її господарська діяльність.

Мета статті. Метою написання статті є визначити рівень сформованості професійної компетентності студентів коледжів торгово-економічного профілю та виділити критерії і показники цього особистісного утворення.

Результати дослідження. Критерії є важливим елементом при формуванні думки, так як вони формують основу, стосовно оцінки предмету дослідження, та інформують про нього користувача. Без таких критеріїв будь-

яка думка може піддаватися стороннім тлумаченням та неправильному розумінню.

Критерії — це контрольні показники, що використовуються для оцінки або вимірювання предмета, включно з показниками.

Критерій (дослівно перекладається з грецької мови як “мірило”, як міра самого явища) є відображенням певних виробничих відносин (якісної сторони цих відносин). Так Аксьоненко А.Ф. зазначає: “Критерій являє собою методологічний принцип, на основі якого розробляються методологічні підходи та формулюються показники вимірювання ефективності. Показники - це вимірники, якими користуються для розрахунку результатів, затрат і ефективності”. Харман Г. дає наступне тлумачення: „Критерій - це правило або норма, за допомогою якого відбувається відбір тих або інших засобів досягнення мети” [5].

Отже, дуже важливо, щоб прийняті критерії мали певні характеристики:

а) значущість: значущі критерії дають змогу зробити висновки, що допоможуть користувачам у прийнятті рішень;

б) повнота: критерії будуть достатньо повними, коли не пропущені відповідні фактори, які можуть вплинути на висновки в контексті обставин завдання.

в) надійність: надійні критерії не дозволяють давати суперечливої оцінки або вимірювання предмета;

г) нейтральність: нейтральні критерії дають можливість дійти неупереджених висновків;

д) зрозумілість: зрозумілі критерії дають можливість дійти висновків, які будуть чіткими та повними та не будуть піддаватися різним тлумаченням.

В якості критеріїв для оцінки або вимірювання предмета дослідження можуть використовуватись очікування, судження або власний досвід дослідника.

Питанню критеріїв, показників та особливостям професійної діяльності менеджера присвячені дослідження Л.І.Бурдейної, В.П.Черевко, О.О. Вишневської, Л.Б. Нікіфорової та інших [2,3,5].

Дослідник В.П. Черевко визначає наступні критерії діагностування рівня сформованості комунікативної компетентності: особливості професійно-комунікативного самовизначення менеджерів; схильність до обраної професії та наявність професійно-важливих комунікативних якостей; володіння вербальними та невербальними засобами спілкування і професійним словником; наявність професійно-управлінських комунікативних задатків [8]. Відповідно вивчалися такі показники професійно-комунікативного самовизначення майбутніх менеджерів:

- мотиви вибору професії менеджера;
- усвідомлення особистісних якостей, необхідних для обраної професії;
- особливості розуміння специфіки та ролі комунікативної компетентності в майбутній професії;
- співвіднесення вимог комунікативної функції менеджерської діяльності з особистісними характеристиками;
- глибина самоаналізу особливостей власного спілкування та усвідомлення засобів і наявність потреби підвищення комунікативної компетентності.

Дослідник Л.І. Бурдейна вивчала моральну культуру студентів торгово-економічного профілю. Критеріальними показниками визначено такі моральні норми: відповідальність за результати економічної діяльності, справедливість у взаєностосунках із суб'єктами економічної діяльності, миролюбність, толерантність у партнерських відносинах, повага людської гідності, порядність у всіх видах бізнесової діяльності. Норми характеризуються ступенем їх прояву, міцністю, глибиною, повнотою, дієвістю, соціальною значущістю характеристик, самостійністю у реалізації моральних знань, умінь, навичок [1].

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень із проблем навчання майбутніх менеджерів, управлінців, керівників, питання формування професійної компетентності студента торгово-економічного профілю недостатньо вивчено з позиції сучасного бачення спеціаліста. Спостерігається також недостатність визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної компетентності студента торгово-

економічного профілю.

Успішність процесу формування професійної компетентності студента торгово-економічного профілю залежить від своєчасного отримання та аналізу інформації про результати психологічної роботи. Їх об'єктивність визначається як рівнем психолого-педагогічної обґрунтованості критеріїв та показників оцінювання, так і адекватністю застосованих діагностуючих засобів. Тому в розробці критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної компетентності студента торгово-економічного профілю було поставлено такі завдання:

1. обґрунтувати зміст критеріїв та показників професійної компетентності студента торгово-економічного профілю;

2. визначити їх місце у формування професійної компетентності студента торгово-економічного профілю;

Враховуючи вищезазначене під час професійної підготовки студентів торгово-економічного профілю потрібно чітко уявляти як визначається їх професійна компетентність, з яких структурних компонентів вона складається та умови її формування і розвитку.

Пошук шляхів розвитку професійної компетентності студентів зумовлює звернення до проблеми визначення контурів поняття професійної компетентності із виокремленням її структурних критеріїв.

Загалом критерії будемо ділити на три групи: професійно-діяльнісні, психолого-особистісний та результативний.

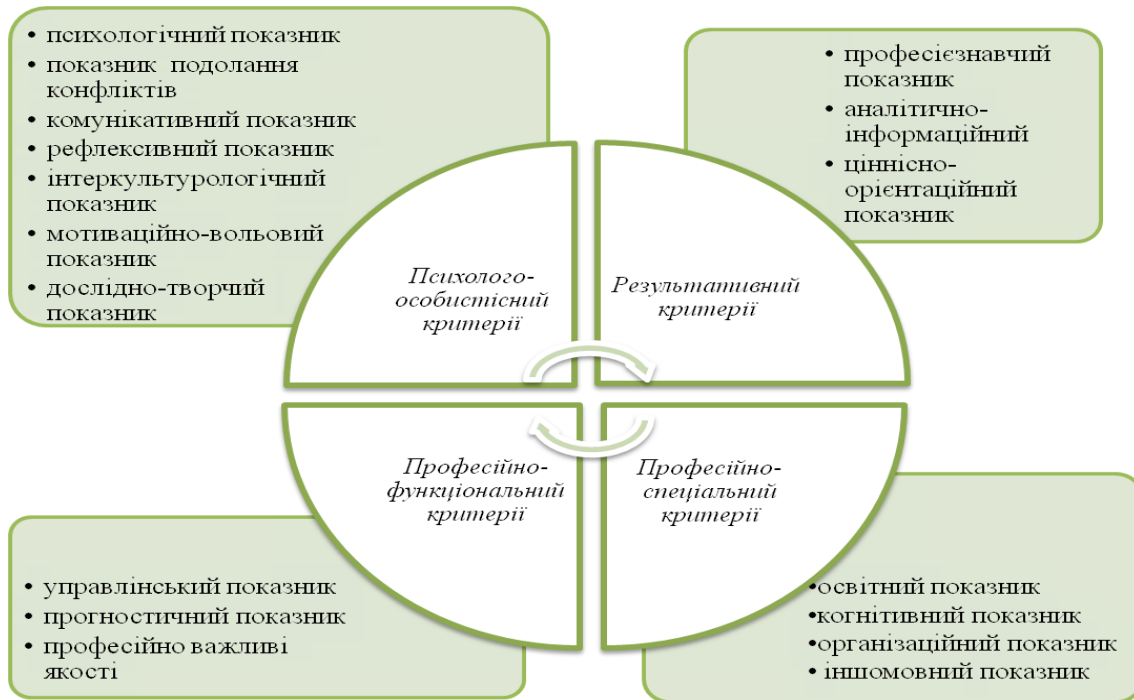
Професійно-діяльнісний критерій поділяють на: функціональний та спеціальний.

Психолого-особистісний критерій визначає систему морально-ціннісних орієнтацій, стиль діяльності студента торгово-економічного профілю.

Вважаємо, що психолого-особистісний та результативний критерії розвинулись до вступу до навчального закладу, під час навчання професійно-діяльнісні критерії може бути розвинутий. Ступінь необхідності їх використання для різних спеціальностей різниться та залежить від ситуації: інколи відсутність тієї чи іншої компетенції є ознакою професійної непридатності, а інколи ця компетенція не дуже потрібна.

Сформована система критеріїв та показників професійної компетентності студента торгово-економічного профілю дає можливість визначити слабкі ланки у підготовці майбутніх фахівців торгово-економічного профілю та методи впливу на їх подолання. Критерії та показники професійної компетентності студента торгово-економічного профілю представлені на рис.1.

Питання психології

Рисунок 1. Критерії та показники професійної компетентності студента торгово-економічного профілю

Розкриємо кожний критерії професійної компетентності з точки зору особливостей професійної діяльності студентів торгівельно-економічного профілю.

Розглядаючи професійно-функціональний критерії професійної компетентності, варто зазначити, що він складається із таких показників:

* управлінський показник (володіння методологією та технологією діагностики та самоаналізу, а саме: оцінювання обсягів, видів работ, планування фізичних і матеріальних витрат, моделювання власної діяльності; здатність виробити та прийняти рішення, а саме: виявляти цілі, формулювати проблему та критерії, генерувати альтернативи, оцінювати альтернативи за критеріями; вміння реалізувати рішення, а саме: доводити рішення до виконавців, контролювати виконання рішень; володіння інноваційними управлінськими технологіями в умовах ринкових відносин тощо);

* прогностичний показник (володіння методологією та технологією моделювання ситуацій у галузі економічної діяльності, а саме: застосування ситуаційних, імітаційних і математичних моделей; вміння аналізувати кризи та конфлікти, а саме: визначати характер конфлікту, вибирати шляхи, способи та методи розв'язання конфліктів; володіння методологією та технологією прогнозування можливих наслідків прийняття рішень у галузі економічної діяльності, а саме: враховувати випадковість, прогнозувати за аналогією,

застосовувати метод експертних оцінок; володіння методологією та технологією розроблення та впровадження нововведень, планів розвитку, прогнозування динаміки попиту на експортно-імпортну продукцію тощо);

Під час визначення структурних критеріїв професійної компетентності студентів науковці часто визначають також професійно важливі якості (ПВЯ), притаманні тій чи іншій спеціальності.

* професійно важливі якості (володіння системою економічних знань, професійними якостями, притаманними майбутній професії; наявність економічного мислення, свідомості та світогляду, вміння досягати поставленої мети, мобілізувати енергію, володіти даром переконання, мати лідерські здібності, бути наполегливим, ініціативним, енергійним, рішучим, амбіційним, цілеспрямованим, креативним тощо.);

Професійно-спеціальний критерії професійної компетентності економіста характеризується єдністю та цілісністю таких показників:

* освітній показник (володіння методологією та технологіями створення сприятливих умов для навчання та розвитку персоналу організації, виявлення та оцінювання індивідуальних потреб працівників у навчанні, розробки проектів планів підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, забезпечування зацікавленості працівників у навчанні та підвищенні кваліфікації, вибору оптимальних видів і

Питання психології

форм навчання на підприємстві, володіння передовими методами, прийомами, інтенсивними технологіями діагностики та експертизи діяльності підприємства, дидактичними методами оцінювання персоналу, методологією моделювання бізнес-процесів; вміння аналізувати якісні показники результатів економічної діяльності та її активності; володіння методологією розробки нормативних матеріалів, що відображають цілі, пріоритети, критерії, порядок виконання професійної діяльності; вміння аналізувати проблеми та завдання; володіння методами менеджменту часу та роботи тощо);

* когнітивний показник (здатність фахівця до адекватного та глибокого пізнання навколишнього природного та соціального середовища, а також самого себе, наявність системного мислення; усвідомлення власних цілей, бажань і можливостей їх досягнення тощо);

* організаційний показник (володіння методологією та технологією забезпечення прийняття управлінських рішень під час здійснення економічної діяльності, реалізації управлінських рішень, управління якістю та конкурентоспроможністю вітчизняної продукції на світовому ринку, забезпечення охорони праці та техніки безпеки, соціального захисту працівників, розроблення раціональних форм організації управління, формування колективу та керівництва ним тощо);

* іншомовний показник (володіння навичками здійснення ефективного професійного спілкування іноземною мовою). Цей структурний критерій професійної компетентності передбачає сформованість комунікативних умінь у чотирьох головних видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, мовленні, письмі), наявності мовних знань (фонетичних, граматичних, лексичних) і навичок їх використання.

На нашу думку, сформованим іншомовним показником є:

- інтерес до вивчення іноземної мови, прагнення підтримувати високий рівень власної іншомовної комунікативної компетентності;
- вільне володіння іноземною мовою;
- сприйняття іноземної мови на слух, розуміння та правильний переклад тексту;
- здатність виявляти та виправляти власні помилки.

Вважаємо, що професійно-спеціальний критерій професійної компетентності

визначає професійне зростання економіста завдяки володінню методологією моделювання бізнес-процесів, вмінню аналізувати якісні показники результатів економічної діяльності та її активності.

На нашу думку, до результативного критерія професійної компетентності економіста належать такі складники:

* професієзнавчий показник (володіння системою знань з економіки, фінансів, маркетингу, міжнародної діяльності України, обліку та права, соціально-гуманітарних, природознавчих дисциплін тощо, професійний кругозір та ерудиція; здатність співпрацювати із експертами в інших предметних сферах;);

* аналітично-інформаційний показник (вміння фахівця орієнтуватися в потоці інформації, працювати з різними джерелами інформації, зберігати та використовувати інформацію, необхідну для професійної діяльності, володіння навичками користування ПК тощо);

Цікавим є погляд російської дослідниці С.В. Тришиної, яка визначає інформаційну компетентність як «інтегративну якість особистості, що є результатом відображення процесів відбору, засвоєння, переробки, трансформування, генерування інформації в особливий тип предметно-специфічних знань, які дозволяють виробляти, приймати, прогнозувати та реалізувати оптимальні рішення у різноманітних сферах діяльності» [7].

* ціннісно-орієнтаційний показник (наявність системи знань про процеси мислення; вміння фахівця сприймати, узагальнювати, аналізувати та критично оцінювати професійно важливу інформацію, приймати рішення у непередбачених ситуаціях із використанням інформаційних технологій; здатність до критики та самокритики; відповідальність за можливі наслідки діяльності в інформаційному просторі, наявність інформаційної культури тощо).

Вважаємо, що психологічно-особистісний критерій має такі показники:

* психологічний показник (вміння зрозуміло та чітко висловлювати думки, міркування, переконувати, аргументувати, будувати докази, аналізувати, встановлювати міжособистісні зв'язки, обирати ефективний стиль спілкування у різних бізнес-ситуаціях, організувати та підтримувати діалог). Крім того, компетентний економіст, діяльність якого пов'язана із міжнародними контактами, повинен володіти діловим

Питання психології

етикетом, культурою мови, обирати оптимальний стиль спілкування із урахуванням національного менталітету під час ділових ситуацій;

*показник подолання конфліктів (володіння технологіями розв'язання конфліктних ситуацій, здатність до пошуку взаємоприйняттого балансу інтересів всіх бізнес-партнерів тощо);

*комунікативний показник (здатність до співробітництва та колективної виробничої діяльності; вміння працювати в командах і проектах тощо).

* рефлексивний показник (вміння свідомо контролювати результати своєї діяльності та рівень власного розвитку, оцінювати особисті досягнення; сформованість таких якостей, як креативність, ініціативність, впевненість у власних силах, мобільність тощо).

На нашу думку, рефлексивний показник професійної компетентності економіста є регулятором його особистісних досягнень, розвитку рефлексивних здібностей, прогнозування результатів професійної діяльності.

Зазначимо, що виокремлення рефлексивного показника є дуже важливим, оскільки цей компонент визначає рівень розвитку самооцінки фахівця, розуміння власної значущості для інших людей, відповідальності за результати своєї професійної діяльності, самореалізації у процесі професійної діяльності.

Отже, рефлексивні здібності необхідні для переходу на більш високий професійний рівень компетентності - морально-духовний (моральність у процесі вироблення рішення у поєднанні з прагматичними грамотними оцінками; володіння системою громадянських і духовних цінностей, інтересів, ідеалів, духовною культурою тощо).

Вважаємо, що до особистісного критерію професійної компетентності студента належать наступні показники:

*інтеркультурологічний показник (володіння інтеркультурологічними знаннями, а саме: культурними, історичними, суспільними, економічними особливостями інших країн, особливостями етикету різних народів, патернами невербальної поведінки тощо), а також здатність розуміти й приймати культуру інших країн;

*мотиваційно-вольовий показник (наявність поглядів, уявлень, мотивів, цілей, потреб, ідеалів, переконань; особиста

відповідальність за результати діяльності, володіння власними емоціями, відчуттями, поведінкою, психологічною настановою щодо готовності до зміни вимог глобального середовища. Цей показник характеризує творчий прояв особистості в професійній компетентності; передбачає наявність інтересу до професії економіста. Відомий британський психолог Дж. Равен надає особливої уваги саме мотиваційному компоненту професійної компетентності, визначаючи внутрішню мотивацію особистості [6];

*дослідно-творчий показник (володіння методологією та технологією організації та проведення навчальних і наукових досліджень, впровадження результатів наукових досліджень, здійснення консультативної діяльності тощо).

Ми погоджуємось із думкою дослідників, що студент або навіть випускник вищого навчального закладу не є фахівцем, який вже досяг вищого рівня професійної майстерності, але він повинен володіти засобами, які дозволять йому удосконалюватися в межах професії. Під час навчання необхідно формувати у студентів знання та навички, які сприятимуть подальшому переходу на вищі рівні професійної компетентності.

Ми вважаємо, що на рівні професіоналізму значною мірою виявляється індивідуальність фахівця. Враховуючи все вищезазначене професійну компетентність фахівця торгово-економічного профілю можна подати як якісну, інтегративну, професійно-особистісну характеристику фахівця, що включає в себе сукупність управлінських, економічних, політичних, юридичних, етичних, соціально-психологічних, методологічних, інтеркультурологічних знань, умінь і навичок професійного економіста, а також когнітивну та креативну підготовленість, творче мислення, готовність йти на ризик та брати на себе відповідальність, усвідомлене позитивне ставлення до економічної діяльності, уміння передбачати результати своєї професійної діяльності, критично оцінювати її наслідки, уміло володіти інноваційними управлінськими технологіями в умовах ринкових відносин у глобальному середовищі.

Формування професійної компетентності майбутнього фахівця, тобто розвиток особистості у процесі професійної освіти, здійснюється через зміст освіти, який охоплює не тільки перелік навчальних

предметів, але й професійні навички та вміння, що формуються в процесі оволодіння предметами та під час проходження практики, а також через активну позицію студента у соціальному, політичному та культурному житті власного навчального закладу. Всі ці чинники формують і розвивають особистість майбутнього фахівця таким чином, щоб вона володіла механізмами професійного саморозвитку, самовдосконалення та реалізовувала власний творчий потенціал.

Процес формування професійної компетентності фахівця починається в системі професійної підготовки та є нерозривно пов'язаним із її змістом, з методикою презентації знань, педагогічною компетентністю викладачів ВНЗ, індивідуалізацією освіти тощо.

Висновок Провівши аналіз існуючих наукових досліджень та особливостей фахівців торгово-економічного профілю, ми виокремили чотири критерія сформованості професійної компетентності: професійно-функціональний, професійно-спеціальний, психологічно-особистісний та результативний, кожен з них має свої показники. Кожен із чотирьох критеріїв формування моделі професійної компетентності студента повинен визначати необхідні знання та вміння, що складають структуру його професійної компетентності.

Отже, аналізуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що оволодіння професійною компетентністю студента торгово-економічного профілю – одна із головних і найважливіших умов досягнення

професіоналізму у сфері економіки, їх конкурентноздатності на світовому ринку праці.

На нашу думку, формування та подальший розвиток професійної компетентності студента торгово-економічного профілю потребує системного, міжкультурного, діяльнісного, акмеологічного, особистісно-розвивального підходів при домінуванні системного підходу та реалізується під час навчально-виховного процесу й діяльності із саморозвитку студентів. Розвиток професійної компетентності передбачає також використання основних принципів: науковості, системності, гуманізму, послідовності, активності, індивідуалізації, контекстності, елективності навчання, доступності, зв'язку теорії та практики, рефлексії; використання у навчально-виховному процесі сучасних інноваційних методів, форм і засобів навчання та міжпредметних зв'язків; оптимізацію фундаментальної та практичної підготовки майбутніх економістів.

На наш погляд, формування й розвиток професійної компетентності студентів торгово-економічного профілю є неперервним процесом, оскільки він розпочинається під час навчання в коледжі й продовжується у подальшій професійній діяльності фахівця.

Подальше дослідження планується спрямувати на вивчення психологічних особливостей формування професійної компетентності студентів коледжів торгово-економічного профілю

Література

1. Бурдейна Л.І. Формування моральної культури студентів вищих навч. закладів торгов.-економ. профілю: Автореф. дис. канд. пед. наук: Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Т., 2005. – 20 с.
2. Вишневська О.О. Педагогічні умови формування ділової культури студентів бізнес-коледжу в системі соціалізації особистості: Дис. ... канд. пед. наук. – 13.00.05. – Х., 2002.
3. Дмитренко Г.А., Дорошенко Е.А. Оценка уровня культуры персонала: Учебн.-практ. пос. / Межрегиональная академия управления персоналом. – К., 1998. – 87 с.
4. Ковальчик Олена, асистент Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна. Поняття „критерій” та „показник” економічної ефективності. УДК 330.131
5. Нікіфорова Л.В. Формування емоційної культури майбутніх менеджерів у навчально-виховному процесі: Автореф. дис. канд. пед. наук. – Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2009. – 22 с.
6. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен ; пер. с англ. – М. : Академия, 2002. – 396 с.
7. Тришина С.В. Информационная компетентность специалиста в системе дополнительного профессионального образования / Светлана Владимировна Тришина // Интернет-журнал «Эйдос». – 2004. – 22 июня. Режим доступа к журналу: <http://www.eidos.ru/journal/2004/0622-09.htm>.
8. Черевко В.П. Формування комунікативної компетентності майбутнього менеджера у процесі професійної підготовки: Автореф. дис. ... канд. псих. наук. / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2001. – 20 с.